

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KINAS IR JO PRIEŽIŪRA TARPUKARIO LIETUVOJE

Film Screening in the Interwar Lithuania

SUMMARY

Research on film screening in interwar Lithuania was inspired by the final thesis written in 1937 by V. Alseika, a student of Faculty of Law at Vytautas Magnus University. During his studies he worked as a member of the editorial board of “Kinas” magazine from 1934 to 1935. It is not surprising, then, that Alseika supervised film screening. This article is the first attempt to conduct both a legal review and an historical review of film screening in Lithuania. However, the value of this article is enhanced by its relying on the archives of the Kaunas County Press and Associations’ Department, some of which were destroyed in 1954. Thus, this article has become the only source of relevant documents illustrating censorship of film screening in Lithuania and beyond. The article is mainly based on documents found in the Department of Manuscripts of Vilnius University Library and the Central State Archives of Lithuania.

SANTRAUKA

Atlikti tyrimą apie filmų priežiūrą tarpukario Lietuvoje įkvėpė VDU Teisių fakulteto studento V. Alseikos 1937 m. parašytas diplominis darbas. Studijų laikotarpiu jis 1931–1932 m. dirbo žurnalo „Kino naujienos“ kino apžvalgininku, kritiku, 1934–1935 m. buvo žurnalo „Kinas“ redakcinės kolegijos narys. Tad nenuostabu, kad studentas atliko to meto filmų priežiūros instituto Lietuvoje teisinę analizę. Šis darbas buvo ir iki šiol tebėra pirmas bandymas atlikti ne tik teisinę, bet ir filmų demonstravimo Lietuvoje istorinę apžvalgą. Tačiau darbas vertingas dar ir dėl to, kad studentas rėmėsi Kauno miesto ir apskrities viršininko (toliau – Kauno apskrities viršininkas) administracijos Spaudos ir draugijų skyriaus archyvine medžiaga, kurios dalis 1954 m. buvo sunaikinta. Taigi šis diplominis darbas kai kuriais atžvilgiais tapo vieninteliu šaltiniu, iš kurio galima sužinoti apie atitinkamus dokumentus, iliustruojančius filmų cenzūrą Lietuvoje, ir ne tik. Straipsnyje daugiausia remiamasi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Lietuvos centrinia-

RAKTAŽODŽIAI: kinas, priežiūra, kino filmų cenzorius.

KEY WORDS: cinema, supervision, film screening supervisor.

me valstybės archyve, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje rastais dokumentais bei literatūra. Dalį Kauno miesto ir apskrities viršininko administracijos Spaudos ir draugijų skyriaus archyvinės medžiagos autorė rado Kauno apskrities viršininko Skyrių veiklos bylų apyraše.

„Manyčiau, kad šis darbas tiktų ir spaudai, tik abejoju, ar visą, kartais konfidencialinio pobūdžio, <...> galima skelbti. Apie tai prieš skelbiant reikėtų susižiūrėti su atitinkamomis įstaigomis...“¹

ĮVADAS

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje kino istorija turėjo tik apie keturiasdešimt metų. Tai buvo nauja sritis Lietuvoje, kurioje nebuvo atliktų jokių nei teisinių, nei istorinių, nei jokio kitokio pobūdžio tyrimų. 1937 m. vienas VDU Teisių fakulteto studentas, kino filmų kritikas bei leidinio „Kinas“ redakcinės kolegijos narys V. Alseika parašė baigiamąjį darbą iš administracinės teisės srities „Kino priežiūra Lietuvoje“.

V. Alseikai vadovavo administracinės teisės profesorius V. Biržiška. Tai buvo pirmas ir kol kas vienintelis darbas, kuriame ne tik buvo apžvelgta kino istorija pasaulyje, Lietuvoje, bet analizuotas teisinis kino priežiūros bei filmų platini-

mo reglamentavimas ir apžvelgti politiniai kino cenzūros aspektai.

V. Alseika pažymėjo, kad kino priežiūra buvo neišvengiamas dalykas, nes kinas – „tai platesnio masto reali hipnozė“ (Alseika 1937: 12), lyginant su knyga. Studento duomenimis, vieną filmą Lietuvoje peržiūrėdavo 60–70 tūkstančių, o knygą perskaitydavo 10–15 tūkstančių žmonių.

Taigi XX a. antrajame dešimtmetyje kino filmų industrijai pritraukiant vis daugiau žiūrovų, imta gilintis į filmų daromą įtaką žmogaus sąmonei. Buvo iškeltos ir aprašytos teigiamos bei neigiamos filmų reikšmės. Todėl pasaulyje ir Lietuvoje imta ieškoti valstybinio kino valdymo, kino politikos formavimo ir įgyvendinimo priemonių.

ŠIEK TIEK KINO ISTORIJS LIETUVOJE PAGAL KINO KRITIKĄ V. ALSEIKĄ

Tarpukario Lietuvos teritorijoje filmas pirmąkart buvo parodytas 1909 m. Kaune, Laisvės alėjos 53. Tai buvo italų filmas, atgabentas iš Varšuvos.

1911 m. buvo pradėtas demonstruoti „garsinis“ filmas už ekrano pastačius gramofoną. 1930 m. sausio 27 d. Kaune buvo pirmąkart parodytas „plokštelinis“

filmas, o nuo 1931 m. sausio 6 d. pradėdami demonstruoti garsiniai filmai, kai garsas įrašytas į kino juostą (Alseika 1937: 6–7).

Alseika pateikė savo versiją apie lietuviško filmo atsiradimą (7–8). Jis lietuviško filmo pionieriumi laikė Vladą Starvičių, kuris 1908–1909 m. Kaune ėmė

„rūpintis“ pirmaisiais „pasauly lėlių filmais“. Ketvirtajame dešimtmetyje šis žmogus buvo žinomas Paryžiuje kaip lėlių filmų gamintojas. Alseikos nuomone, Starevičiaus idėją filmuoti lėles perėmė amerikiečių verslininkai ir taip ilgainiui atsirado animacinis filmas.

Alseika diplominiame darbe minėjo ir kitas pavardes: Antano Račiūno (Radžiūno), Kazio Lukšio, Rapolo Kručo, taip pat 1930–1933 m. kurtus filmus „Lietuvos kareivėlis“, „Onytė ir Jonelis“ (šio filmo premjera buvo laikoma „reikšmingiausiu įvykiu Lietuvos kinematografijoje“ (Onytė ir Jonelis 1931: 7)), „Lietuva“. Minėjo ir faktą, kad 1935 m. Švieti-

mo ministerija ėmė kurti dokumentinius filmus apie tautos veteranų, apskritai Lietuvos gyvenimą.

Kino kritikas įvardijo, kokiose valstybėse gaminti filmai dažniausiai buvo demonstruojami tarpukario Lietuvos teritorijoje (Alseika 1937: 6–7). Prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo demonstruojami italų, rusų filmai. Po karo pradėtos demonstruoti JAV gamybos juostos. Ketvirtajame dešimtmetyje buvo populiarios vokiečių gamybos komedijos, istorinės dramos, karinės tematikos operetės. Ekranuose rodyti britų, čekoslovakų, lenkų, austrų, sovietų filmai (Sužinojom, kad... 1931: 3).

TEISINIS KINO PRIEŽIŪROS REGLAMENTAVIMAS IKI 1932 M.

Alseika savo darbe atskyrė du filmų priežiūros instituto formavimosi etapus tarpukario Lietuvoje: pirmasis nuo 1920 iki 1932 m. ir antrasis – nuo 1932 m.

1932 m. tapo kertiniai, nes tuo metu pirmą kartą Lietuvoje buvo priimtas Kino teatrų įstatymas ir Kino filmų cenzūros įstatymas.

Iki 1932 m. tebuvo keli dokumentai, reikšmingi kino priežiūros instituto plėtojimuisi. Pirma, 1920 m. balandžio 19 d. vidaus reikalų ministro raštas Kauno apskrities viršininkui, antra, tais pačiais metais priimtas Milicijos įstatymas, taip pat keli kiti, minimi šiame skyriuje.

Aptarsime vidaus reikalų ministro raštą, kuris net nebuvo spausdintas, o rašytas ranka. Ministras rašte nurodė, kad kino filmai gali būti rodomi tokiomis sąlygomis: pirma, kino juostelėse užrašai pirmiausia turėjo būti valstybine kalba; antra, afišose negalėjo būti varto-

jama rusų kalba; trečia, turėjo būti griežtai laikomasi įstatymų dėl pornografijos; ketvirta, nepilnamečiams iki septyniolikos metų kinematografas turėjo būti neprieinamas, jeigu buvo rodomi „romantiško turinio paveikslai“. Pirmoji sąlyga turėjo būti įvykdyta per pusmetį nuo įsakymo paskelbimo.

Alseikos teigimu, šis dokumentas yra pirmas bandymas sunormuoti kino priežiūros institutą Lietuvoje. Iš jo adresato aiškėja, kad Kauno apskrities viršininkui buvo suteikti įgaliojimai įgyvendinti šį įsakymą ir kartu būti pagrindiniu kino priežiūros subjektu. Apskričių viršininkams taip pat buvo pavesta išduoti leidimus „steigti kinematografus“.

1920 m. buvo priimtas Milicijos įstatymas, kuris visai nereglementavo kino priežiūros, tačiau įtvirtino apskrities viršininko įgaliojimus, tarp jų – palaikyti visuomenės tvarką ir ramybę, nurodant,

kad viršininkas turėjo vadovautis vidaus reikalų ministro įsakymais. Taigi apskričių viršininkai, prižiūrėdami kino industriją, galėjo leisti įsakymus remdamiesi Milicijos įstatymu ir vidaus reikalų ministro nurodymais. Taip pat pagal Milicijos įstatymo 26 paragrafą apskričių viršininkai galėjo taikyti atsakomybę tiems, kas nesilaikė įsakymų.

Anot Alseikos, įgaliojimais apskričių viršininkai nepasinaudojo iki 1923 m. Viskas prasidėjo nuo dar kelių raštų, kuriuose buvo išryškintos dvi pagrindinės problemos – valstybinės kalbos, jos taisyklingo vartojimo kino juostose ir kino filmų žiūrovų amžiaus cenzo indeksavimo tvarka. Aptarsime šiuos raštus.

Kauno burmistras J. Vileišis 1922 m. lapkričio 15 d. rašte Kauno apskrities viršininkui pažymėjo, kad Kaune demonstruojamos „visokios romantiškos dramos ir šiaip dirksnius kutenančios scenos, kurios gali žadinti ypač taip nepriaugusių žiūrėtojų blogus jausmus“. Burmistro nuomone, būtų tikslinga apskrities viršininkui išleisti įsakymą, draudžiantį žiūrėti vaikams ir nepilnamečiams iki dvidešimties metų tam tikro turinio filmus. Burmistras pateikė pavyzdį iš „užrubežio“ – Karaliaučiaus, kur jaunuoliams iki 18–20 metų nebuvo leista lankytis kino teatruose. Taigi šiame rašte paliečiama kino filmų žiūrovų amžiaus cenzo indeksavimo problema. Kitas raštas buvo svarbus, nes dėmesys buvo sutelkiamas į lietuvių kalbos vartojimą. 1923 m. vasario 13 d. Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento direktorius rašte Kauno apskrities viršininkui pabrėžė, kad kino

juostose būtų pirmiausia vartojama lietuvių kalba, nurodė, jog užrašai turi būti taip ilgai rodomi, kad žiūrovai spėtų juos perskaityti, kino teatrų darbuotojai turėjo mokėti lietuvių kalbą ir būti mandagūs su žiūrovais, įspėjo, kad kino filmų platintojai turėjo būti baudžiami, jei nesilaikys šių taisyklių. Rašte Departamento direktorius nurodė Kauno miesto milicijai prižiūrėti lietuvių kalbos taisyklingumą. Apie šį raštą miliciją informavo apskrities viršininkas.

Matyt, visų šių taisyklių nebuvo laikytasi, nes netrukus spaudoje pasirodė kritikos dėl kino priežiūros instituto nebuvimo Lietuvoje. Štai A. Petrauskas rašė: „mergina pririšta ant kančių stalo. Budelis suka mašiną ir ant nelaimingos aukos pamažu leidžiasi sunkus dangtis su įtaisytais peiliais <...> Čia buvo jau per daug stipru, ir užpakalyje manęs kažkokia moteris ėmė baisyti bartis, kad ėjusi tokių žiaurumų žiūrėti ir dar atsivedus vaiką“. Straipsnio autorius pateikė ir pasiūlymą: „drįščiau duoti mažą patarimą, kad programoje aiškiai pažymėtų, kam taikomas poveiklis: mėgstantiems stiprius susijaudinimus vyrams, ar priešingai, moterims ir vaikams“ (Petrauskas 1923: 4). Kitame dienraščio „Lietuva“ numeryje buvo atspausdintas dvidešimties visuomenės veikėjų, verslininkų, literatų, kalbininkų, nepriklausomybės aktų signatarų (tarp jų J. T. Vaižgantas, K. Būga, M. Biržiška) kreipimasis į visuomenę (Visuomene, Valdžia ir Tautos Atstovai, atsigodykite! 1923: 4). Jame buvo rašoma: „mūsų kinematografai nesidarbuoja kultūrai kelti“; „Jūsų rankose, gerbiamieji, yra priemonės užkirsti tai plūstančiai nedorovės srovei! Mums, žinoma,

pavyzdžiui, kaip kultūringi yra Švedijos kinematografai, kurių filmai prižiūrimi švietimo ministerijos. Kodėl gi panašiai negalėtų būti ir pas mus?“ (ten pat).

Ši publicistinė informacija leidžia drąsiai teigti, kad iš tiesų kino priežiūros taip ir nebuvo: nei Milicijos įstatymas, nei vidaus reikalų ministro, nei Piliečių apsaugos departamento raštai Kauno apskrities viršininkui niekaip neskatinu filmų priežiūros.

Tačiau po tokių straipsnių ir visuomenės veikėjų pasipiktinimo Kauno apskrities viršininkas išleido įsakymą Nr. 23, įsigaliojusį 1923 m. gruodžio 15 d². Šiame įsakyme buvo įtvirtintos trys nuostatos. Pirma, nurodyta, kad prieš viešai rodant bet kokį filmą, jis turėjo būti peržiūrėtas apskrities viršininko kartu su pakviestais visuomenės veikėjais ir švietimo atstovais. Antra, vaikai iki keturiolikos metų galėjo eiti į kino teatrus tik kartu su tėvais ar suaugusiais jų atstovais. Trečia, filmams rodyti turėjo būti gautas apskrities viršininko leidimas. Kitų apskričių viršininkai, anot Alseikos, taip pat priėmė analogiškus įsakymus (Alseika 1937: 25).

Po apskrities viršininko įsakymo, kuriame minimi visuomenės veikėjai ir švietimo atstovai, švietimo ministras 1923 m. gruodžio 31 d. pasirašė raštą, skirtą mokyklų direktoriams. Raštą Al-

seika įvardijo „pirmuoju viešųjų organų nustatytu kriterijum žiūrint filmas“ (26). Švietimo ministras nurodė, kad švietimo atstovai, žiūrėdami filmus prieš rodant juos viešumoje, turi atsižvelgti, ar nėra turinio, priešingo valstybei ir jos tvarkai, religinių, tautinių jausmų paniekinimo, nepadorumo, vienos tautos kiršinimo prieš kitą, ar paveikslai neaštrina luomų, partijų, neskatina žiaurumo. Taip pat buvo įtvirtinta, kad vaikai iki keturiolikos metų gali lankytis kino teatruose tik prižiūrimi mokytojų arba tėvų. Rašte švietimo ministras taip pat išreiškė pageidavimą, kad kino filmų platintojai pasirūpintų juostomis, tinkančiomis mokiniais, – apie gamtą, geografiją, istoriją, etnografiją, higieną, pagalvotų ir apie pigesnius bilietus nepilnamečiams. Šie nuostatai buvo išsiųsti apskričių viršininkams, filmų platintojams.

Filmų žiūrovų amžiaus cenzo indeksavimo klausimas nesibaigė Kauno apskrities viršininko įsakymu Nr. 23. Ši tema buvo gvildenta dar ilgai. 1930 m. spalio 25 d. įsakymu Nr. 40, kuris pakeitė įsakymą Nr. 23, Kauno apskrities viršininkas vėl bandė reglamentuoti žiūrovų amžiaus cenzo indeksavimo kriterijus. Ir čia buvo nustatyta, kad asmenys iki 17 metų be tėvų, globėjų ar rūpintojų negali lankytis kino teatruose, nebent filmas būtų skirtas vaikams.

FILMŲ PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOS IKI 1932 M.

Taigi remiantis minėtu Kauno apskrities viršininko įsakymu Nr. 23 buvo sudaryta filmų tikrinimo komisija, kurios nariais buvo Švietimo ministerijos tarnautojai.

Karo komendanto atstovas taip pat atliko tam tikrą vaidmenį filmų priežiūroje. Filmai negalėjo būti rodomi be karo cenzūros leidimo. Todėl į filmų priežiūros komisiją nuo 1927 m. įėjo ir karo

komendantūros atstovas. Taip, anot Alseikos, prisidėjo dar vienas filmų vertinimo kriterijus – ypatingoji valstybės apsauga. Manytina, pamažu besiplečiantys karo komendantų įgaliojimai buvo susiję su tuo, kad valstybės vadovas 1926 m. gruodžio 20 d. aktu paskelbė karo padėtį (Prezidento A. Smetonos 1926 m. gruodžio 20 d. aktas) (Kuodys 2009: 32–35). Iš tiesų 1927 m. sausio 4 d. buvo išleistas Kauno karo komendantų įsakymas, kuriame šis nurodė, kad be Karo cenzūros leidimo negalima „demonstruoti filmas“.

Iš Kauno miesto ir apskrities viršininko raštų švietimo ministrui aiškėja, kad filmų tikrinimo komisija buvo neaktyvi. Viena priežasčių galėjo būti ta, kad nebuvo numatyta atlyginti už šią veiklą. Todėl Komisijos sudėties ir veiklos klausimą bandyta dar kartą sureguliuoti.

Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento direktorius 1930 m. spalio 16 d. raštu kreipėsi į Kauno apskrities viršininką nurodydamas, kad filmų tikrinimas pavedamas viršininkui ar jo pavaduotojui, pakviečiant du asmenis, turinčius visuomenės pasitikėjimą, pageidautina, kad tarp jų būtų gydytojas. Čia neminimi švietimo darbuotojai. Tarp tikrinimą atliekančių asmenų buvo paminėtas ir vietos karo komendantas. Savo ruožtu Kauno apskrities viršininkas 1930 m. spalio 26 d. ir 28 d. raštu Nr. 1761, matyt, ieškodamas visuomenės pasitikėjimą turinčių asmenų, kreipėsi į Lietuvos baigusiujų aukštąjį mokslą moterų sąjungą, Lietuvos moterų tarybą, Skautams remti draugiją, Lietuvos katalikų blaivybės draugiją, prašydamas, kad šių valdybos prisidėtų prie filmų tikrinimo komisijos darbo.

Savo atstovus į komisiją sutiko paskirti tik Lietuvos moterų taryba.

Taigi filmų tikrinimo komisiją sudarė apskrities viršininkas ar jo atstovas, karo komendantūros atstovas (karininkas) ir dvi Moterų tarybos atstovės, taip pat galėjo dalyvauti Švietimo ministerijos atstovai. Anot Alseikos (Alseika 1937: 32), tokia filmų tikrinimo komisijos sudėtis buvo iki tol, kol 1932 m. buvo išleistas Kino filmų cenzūros įstatymas.

Ši komisija vadovavosi apskrities viršininko išleista įsakymais, kadangi atskirų jos veiklą reguliuojančių taisyklių nebuvo. Taigi karo komendantūros atstovas tikrindavo ypatingos valstybės apsaugos atžvilgiu, Moterų tarybos atstovės – dorovės bei tinkamumo vaikams ir jaunimui atžvilgiu, Švietimo atstovai rūpinosi užrašų lietuvių kalba taisyklingumu. Tačiau vis tiek prasprūsdavo gramatinių ar stiliumo klaidų, todėl 1929 m. vasario 11 d. Kauno apskrities viršininkas išleido įsakymą Nr. 361³ kino teatrų ir kontorų vedėjams, kad šie tikrintų filmų užrašus.

Ar demonstruoti filmą, ar uždrausti jį rodyti, galutinį sprendimą priimdavo apskrities viršininkas ar jo atstovas⁴. Tačiau būta atvejų, kad drausdavo ir Vidaus reikalų ministerija. Pavyzdžiui, Alseikos teigimu, po lenkų gamybos filmo „Trędowata“ demonstravimo Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentas 1929 m. birželio 9 d. raštu Nr. 209 visai uždraudė rodyti lenkų filmus (Alseika 1937: 33).

Straipsnio autorei taip pat teko matyti dokumentą, kuris įrodo, jog ne tik filmų tikrinimo komisija atlikdavo priežiūros funkciją, bet, pavyzdžiui, ir Kriminalinės policijos prie Vidaus reikalų

ministerijos direktorius. 1931 m. spalio 10 d. jis raštu kreipėsi į vidaus reikalų ministrą, tvirtindamas, kad sovietų filmas „S. Petrapilio galas“ apie 1917 m. įvykius Rusijoje turėjo politinių tikslų, kad jį rodyti yra „pavojinga krašto politiniam ramumui“, ir reikalavo „parėdymo filmų cenzūravimo reikale“.

Savo diplominiame darbe Alseika aprašė dar vieną įdomų faktą – tai, kad užsienio valstybių atstovybės taip pat turėdavo įtakos filmų demonstravimui Lietuvoje (Alseika 1937: 34–35). Pavyzdžiui, 1931 m. Kaune buvo pradėtas demonstruoti vokiečių gamybos filmas „Pietų Amerikai reikalingos šokėjos“. Tačiau Argentinos konsulas protestavo, kad toks filmas būtų demonstruojamas Lietuvoje, todėl buvo uždrausta jį rodyti. Vokietijos atstovybei kreipusis į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją, filmas ir vėl toliau buvo rodomas. Šis diplomatinis konfliktas buvo aprašytas žurnale „Kino naujienos“ (Istorija su šokėjomis 1931: 12). Maža to, po tokių „diplomatinių virazų“ kinematografininkų sąjunga buvo įteikusi memorandumą vidaus reikalų ministrui dėl kino cenzūros reglamentavimo, kad šis sutvarkytų tą reikalą: „kad duotasai bet kokiam filmui cenzūros leidimas negalėtų būti atšauktas ir būtų lygus teismo sprendimui, kad asmenys, kurie tą leidimą atšaukti kėsina, būtų atsakomingi už padarytus tuo atšaukimu

nuostolius <...>“ (Iš Lietuvos Kinematografininkų Sąjungos gyvenimo 1931: 9).

Taip pat Alseika pateikia kitą įdomų faktą, iliustruojantį užsienio šalių atstovybių įtaką rodomiems Lietuvoje kino filmams. 1927 m. balandžio 30 d. Vokietijos atstovybė įteikė verbalinę notą Lietuvos užsienio reikalų ministerijai dėl filmų „Ginklą kelk“, „Čaplinas fronto užnugary“, „Kareivis Charlot“, kuriuose vaidino Č. Čaplinas. Studentas savo darbe pateikė visą notos tekstą lietuvių kalba. Mes pacituosime keletą pastraipų:

Chaplinas pavaizduoja vieną anglų kareivį, kuris sapnuodamas nuveikia pasakiškus žygius, pagaliau paima nelaisvėn Kaizerį, Kronprinčą <...> ir juos perduoda alijantams. Feldmaršalas drauge su Kaizeriu ir Kronprincu vienuose namuose apgaunamas, išgabenamas Kaizerio automobiliu, iš kurio jis vėliau išlipa su pakeltomis rankomis <...> Atstovybė leidžia sau nurodyti, kad filma <...> gali būti vertinama tik kaip groteska, <...> dėl kai kurių asmenybių išniekinimo gali sukelti didelį pasipiktinimą <...>. Atstovybė pareiškia viltį, kad maloniai tarpininkaujant Užsienių Reikalų Ministerijai, vietinė filmų cenzūra atkreips dėmesį į šią filmą ir šiuo atveju atsisakys leisti ją rodyti.

Tolesniuose skyreliuose pamatysime, kad ir 1932 m. priėmus kino priežiūrą reglamentuojančius aktus, užsienio atstovybės toliau darė įtaką Lietuvos kino teatrų repertuarams.

TEISINIS FILMŲ PRIEŽIŪROS REGLAMENTAVIMO RENGIMAS IR ĮSTATYMAI

Akivaizdu, kad aiškaus filmų priežiūros teisinio reglamentavimo Lietuvoje nebuvo.

Alseika atkreipė dėmesį, kad pirmas toks akivaizdus susirūpinimas dėl įstatymo poreikio buvo išreikštas Kauno

apskrities viršininko konfidencialiame 1931 m. gegužės 23 d. rašte Nr. 792 vidaus reikalų ministrui (Alseika 1937: 36).

Manytina, kad po šio rašto centrinės valstybės institucijos ėmė labiau domėtis kino priežiūros reikalais. Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentas 1932 m. kovo 12 d. aplinkraštyje Nr. 376 reziūmavo, kad kai kurie filmai, demonstruojami Lietuvos kino teatruose, yra priešingi valstybės santvarkai, įžeidžia padorumą, religinius jausmus, draugiškas valstybes, kariuomenę, valdžios įstaigas, kenksmingi jaunuomenės auklėjimui, ugdo žiaurų elgesį.

Lietuvoje buvo įsteigta kinematografinių sąjunga, kuri 1930 m. gegužės 6 d. suvažiavime taip pat pažymėjo, jog „filmų cenzūravimas dar nesutvarkytas“ (Pr. Ra 1930: 4).

Būta trijų pagrindinių problemų, kurias buvo būtina reglamentuoti, – tai lietuvių kalbos vartojimas kino juostose, žiūrovų amžiaus cenzos indeksavimas bei pačių kino teatrų pastatų valdymo tvarka. Aptarsime šias tris problemas detaliau.

Ilgą laiką kovota dėl lietuvių kalbos taisyklingumo ir apskritai dėl lietuvių kalbos filmų juostose. Reikalauta, kad užrašai pirmiausia būtų lietuvių kalba ir tik paskui kitomis kalbomis ar netgi be išimties tik lietuvių kalba, reikalauta ir taisyklingos kalbos. Kauno apskrities viršininko įsakymų vis nepakakdavo užtikrinti nei kalbos taisyklingumo, nei apskritai užrašų lietuvių kalba. Lietuvių kalbos kino juostose temą gvildeno žurnalistai, visuomenės veikėjai (Alm 1930: 7; Spr 1930: 5; Alseika 1932: 1), net VDU studentų atstovybė (Alseika 1937: 39).

Kaip jau minėta, nebuvo aiškaus ir bendro susitarimo dėl žiūrovų amžiaus

cenzo. Kino teatrų būklę patys žiūrovai buvo aprašę viešoje erdvėje. Pavyzdžiui, viena žurnalo „Kino naujienos“ skaitytoja atkreipė dėmesį į tai, jog Kaišiadorių kino teatras atrodo taip: „Pas mus gi kino įrengtas patalpoj, labai panašioj į daržinę. Aparatas barška – tarška lyg dviračio motoras. O ekranas! <...> Pas mus normalu, jei po pirmo veiksmo seka trečias, po trečio – antras. O kai nutrūks ta, gaunam gerą poilsio valandėlę. Žinoma, kaišiadoriškis kino lankytojas tokias pertraukas stengiasi išnaudoti – nueina namo, pavakarieniauja ir vėl grįžta žiūrėti pabaigos“ (Akelytė 1931: 11).

Taigi buvo akivaizdus poreikis išleisti įstatymą ar įstatymus, kurie reglamentuotų šiuos klausimus. Inicijatyva atsirasti Kino teatrų ir Kino filmų cenzūros įstatymams, Alseikos nuomone, kilo iš institucijų, kurios reguliavo kino priežiūrą, – apskrities viršininkų ir Vidaus reikalų ministerijos žinybų, nes laikotarpiu nuo 1929 iki 1932 m. buvo sukurtas ne vienas taisyklių projektas (Alseika 1937: 44–47).

Vidaus reikalų ministerija buvo atsakinga už įstatymų dėl kino priežiūros projekto rengimą. Buvo analizuojami Vokietijos, Latvijos ir Švedijos analogiški įstatymai, išsiaiškinta, kad vienas įstatymas reguliavo tiek kino teatrų sutvarkymą, tiek kino filmų cenzūrą.

Buvo parengti keli kino teatrams ir kino filmams tvarkyti įstatymo projektai. Jie buvo ruošti vidaus reikalų ministro ir Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento direktoriaus. Su projektais susipažino Švietimo, Užsienio reikalų ministerijos, Vytauto Didžiojo komitetas, Katalikų veikimo centras, Lietuvos kinematografinių sąjunga. Pastaroji pateikė memorandumą dėl projektų,

kai šie jau buvo pasiekę Ministrų kabineta ir Valstybės Tarybą (Naujas kinematografų įstatymas 1932: 15; Opieji mūsų kinematografų reikalai 1932: 13–16).

Kinematografininkų sąjungos reikalų vedėjas L. Žurauskas, komentuodamas memorandumą, pabrėžė du opius įstatymų projektuose numatytus dalykus – tik lietuvių kalbos filmų užrašuose reikalavimą ir 200 metrų lietuviškos kronikos priverstinį demonstravimą. Šios dvi nuostatos buvo kritikuojamos. Pirma, dėl to, kad vien tik Klaipėdos kraštui būtų buvę per brangu rengti užrašus dviem kalbomis; antra, Klaipėdos kraštas žiūrėtų tik vokiečių gamybos filmus; trečia, tai galėjo sukelti didelį nepasitenkinimą Krašte; ketvirta, būta ir techninių klausimų – žmogus, kuris turėjo rodyti stiklus su užrašais ant rodomos kino juostos, turėtų mokėti kelias kalbas ir labai gerai žinoti filmo turinį, kitaip nespėtų keisti titrų ir iškraipytų filmo turinį: „Idealus užrašas yra tas, kuris padarytas pačiame garsinio filmo kaspine ir nutrauktas kartu su paveikslu. Bet tada filmo nuotrauka turėtų būti įgyjama išimtinai tik vienai Lietuvai, o tai pabrangintų filmą ir jis nebūtų kino teatrui pakeliamas <...>“ (Opieji mūsų kinematografų reikalai 1932: 14). Taigi memorandumu buvo padaryta išvada, kad įstatymo projektas, suvaržęs kelių kalbų vartojimą, buvo per ankstyvas to meto Lietuvai.

Dėl priverstinio lietuviškos kino kronikos demonstravimo buvo pažymėta: „nemokame kaip reikiant savo kraštą ir jo gyvenimo įvykių parodyti. Ikišiolinė mūsų kronika yra neturtinga įvykiais, neturtinga, blogai ir nenormaliu tempu nutraukta ir netikusiai apšviesta, mirga, skaudina akis. Daugumas vietos opera-

torių tėra savamoksliai, be jokio prityrimo <...> Be to, reikia atminti tai, jog dabartiniu metu šitos kronikos yra garsinės ir mūsų nebylė kronika, ir dar taip netikusiai nutraukta, būtų tolygi laidotuviams ir jokio pasigėrėjimo ar noro žiūrėti publikai nesuteiktą“ (15). Maža to, vedėjas nurodė, kad 1932 m. Lietuvoje buvo 80 kino teatrų ir tokie nuostatai dėl lietuviškų kronikų įsigaliojus reikėtų 16 tūkstančių metrų nufilmuotos medžiagos. O tiek tuo metu nebuvo. Vadinasi, būtų reikėję kartoti ir kartoti tas pačias kronikas, o tai keltų žiūrovų pasipiktinimą. Žurauskas pareiškė, kad įdomias kronikas ir taip kino teatrui stengsis gauti, be jokios prievartos⁵.

Po visų diskusijų pagaliau 1932 m. liepos 15 d. buvo paskelbti Kino teatrų ir Kino filmų cenzūros įstatymai. Kino teatrų įstatymo nuostatos parodė, jog nebuvė atsižvelgta į kinematografininkų nuomonę. Taigi buvo įtvirtinta, kad filmų antraštėms ir rašytiniams tekstams turėjo būti vartojama tikta lietuvių kalba, o dėl priverstinio lietuviškų kronikų demonstravimo buvo nustatyta, kad vidaus reikalų ministras turės teisę reikalauti kino teatruose rodyti lietuviškas kino kronikas (Vidaus reikalų ministro 1932 m. rugpjūčio 19 d. Nr. 578 įsakymas).

Kino teatro įstatymas reglamentavo kino teatrų savininkų ir vedėjų statusą, tai, kad norint turėti kino teatrą, reikia vidaus reikalų ministro leidimo, taip pat tai, kad vaikai iki šešerių metų neįleidžiami į kino teatrus. Įstatymas įtvirtino mokesčių rinkimo tvarką už filmų reklamą. Pabrėžtina, kad vidaus reikalų ministrui buvo suteikti nemenki įgaliojimai: jis buvo įpareigotas leisti taisykles kino teatrui statyti, įrengti ir veikti. Tokias

taisykles įgyvendindavo Vidaus reikalų ministerijos Statybos inspekcija (VRM Statybos inspekcijos 1930 m. spalio 23 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui). Kino teatrų įstatymui įgyvendinti vidaus reikalų ministras buvo išleides Kino teatrų įstatymui vykdyti taisykles, o 1940 m. – Kino teatrams statyti, įrengti ir veikti taisykles⁶.

Tuo metu, kai minėti įstatymai buvo priimti, buvo pakeisti muitinių įstatai,

kurie įgalino Vidaus reikalų ministeriją suteikti leidimus visiems įvežamiems į Lietuvą filmams, įskaitant ir Klaipėdos kraštą. Tai sukėlė nemažą pasipiktinimo bangą Krašte, išreikštą ir vokiečių spaudoje. Taip pat buvo priimtas Pramogų mokesčio įstatymas, kuris nustatė mokesčio nuo bilietų į kino teatrų dalį labdarai.

Iš Kino filmų cenzūros įstatymo aiškiai kilo filmų priežiūros institucijų sistema, kurią aptarsime kitame skyrelyje.

KINO PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOS NUO 1932 M.

Pagal Kino filmų cenzūros įstatymą, Vidaus reikalų ministerija kartu su ministru skirdavo filmų cenzorių ir jo padėjėjus. Cenzorius galėjo kviestis ekspertus, specialistus pareikšti nuomonę dėl cenzuruojamų filmų. Būtent jis ir suteikdavo leidimus rodyti kurį nors filmą, nors kai kurie išlikę dokumentai byloja apie tai, jog vidaus reikalų ministras taip pat teikdavo savo nuomonę dėl filmų rodymo ir ji buvo privaloma kino filmų cenzoriui (Kauno miesto ir apskrities viršininko 1934 m. kovo 24 d. raštas Nuovados viršininkui apie tai, kad vidaus reikalų ministras sutiko leisti demonstruoti filmą „Kelionė aplink pasaulį laike 80 minučių“; Filmų cenzoriaus 1934 m. kovo 27 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui apie tai, kad ministras leido demonstruoti atitinkamus filmus). Leidimai buvo išduodami Vidaus reikalų ministerijos kanceliarijoje.

Kaip matyti, apskričių viršininkai nebegavo teisės prižiūrėti kiną. Tačiau iš išlikusių dokumentų aiškėja, kad filmų cenzorius pranešdavo apskričių viršininkams

apie leidimus rodyti atitinkamus filmus, o pastarieji informuodavo apie tai filmų platintojus rašto, pavadinto „leidimas“, forma (Kauno miesto ir apskrities viršininko 1934 m. vasario 3 d. raštas piliečiui J. Krasauskui demonstruoti atitinkamus filmus).

Vidaus reikalų ministras turėjo leisti instrukcijas, pagal kurias kino cenzūra turėjo veikti. Tokios buvo išleistos 1934 m. Jose buvo nurodyta kino filmų cenzūravimo tvarka. Atitinkamai buvo patvirtinti Vidaus reikalų ministerijos etatų pakeitimai. Pagal juos, Vidaus reikalų ministerijos etatai buvo papildyti cenzoriaus, jo padėjėjo ir sekretoriaus pareigybėmis. Anot Alseikos, buvo priskirtas dar vienas tarnautojas, kuris turėjo aptarnauti cenzoriaus komisiją, o 1936 m. į ją buvo įtrauktas policijos tarnautojas (Alseika 1937: 55).

Alseika tvirtino, kad nuo pat Įstatymo įsigaliojimo į cenzoriaus komisiją buvo kviečiami kriminalinės policijos ekspertai, kariuomenės štabo ir kurios atstovai, neretai – rašytojai ir jėzuitai (56).

Policijos pareigūnas tiesiogiai filmo cenzūros neatliko, jis prižiūrėjo, kaip kino teatrai laikėsi teisės aktų nuostatų, ar nepilnamečiai nesilanko kinuose, kurie jiems buvo draudžiami, ir pan. Tokia policijos pareigūno kompetencija pasirūpino vidaus reikalų ministras, 1936 m. priėmęs atitinkamą įsakymą (57).

Vėliau buvo atlikti keli Kino filmų cenzūros įstatymo pakeitimai. 1936 m. buvo padarytas pakeitimas, pagal kurį leidimas turėjo būti išduotas ir lietuviškiems filmams gabenti į užsienį. 1938 m. buvo padarytas pakeitimas, pagal kurį filmų cenzūra nebebuvo Vidaus reikalų ministerijos valdymo srityje, o buvo priskirta tik ką įsteigtos ministro pirmininko žinioje esančios Visuomeninio darbo valdybos valdymo sričiai. 1939 m. naujame Kino filmų cenzūros įstatymo pakeitime ir vėl buvo grįžta prie Vidaus reikalų ministerijos įgaliojimų kino priežiūros srityje bei prie cenzoriaus komisijos, t. y. iš dalies buvo grįžta prie 1932 m. įvestos tvarkos. Paskutinis kino filmų cenzoriaus raštas buvo apie tai, kad nuo 1940 m. rugpjūčio 5 d., remiantis vidaus reikalų ministro įsakymu,

buvo leidžiama rodyti tik sovietinius filmus, kitų kraštų filmams buvo reikalingas atskiras leidimas (Kino filmų cenzoriaus 1940 m. rugpjūčio 2 d. raštas apskričių viršininkams).

Nepaisant to, kad 1932 m. buvo priimti kino priežiūros institutą reguliuojantys įstatymai, užsienio atstovybės Lietuvoje ir toliau darė įtaką. Tai yra aprašęs Alseika (Alseika 1937: 59–60). 1935 m. buvo uždrausta demonstruoti sovietinį filmą „Laiminga jaunystė“. Po to įvykio į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją telefonu kreipėsi Sovietų sąjungos atstovybė Lietuvoje, klausdama, kodėl nutrauktas filmo demonstravimas ir kada jis bus atnaujintas. Tais pačiais metais Ispanijos pasiuntinybė pareikalavo, kad Lietuvoje būtų sustabdytas filmo „Demonas yra moteris“ demonstravimas, kadangi savo turiniu filmas įžeidžia Ispaniją. 1936 m. Turkijos pasiuntinybė taip pat kreipėsi į Užsienio reikalų ministeriją, prašydama, kad Lietuvos institucijos cenzuruotų filmus „Paskutinis fortas“ bei „Slaptoji tarnyba“ ir uždraustų juos demonstruoti.

FILMŲ CENZŪRA

Filmų cenzūra, pagal Kino filmų cenzūros įstatymo 2 paragrafą, reiškė leidimų išdavimą rodyti filmus, įvežti filmą iš užsienio, taip pat filmų, kurie negalėjo būti demonstruojami nepilnamečiams, atranką. Leidimų išdavimo tvarką nustatė minėtos Vidaus reikalų ministro išleistos kino filmų cenzūros veiklos instrukcijos.

Draudžiamas filmas buvo tas, kurio

turinys galėjo pakenkti valstybės saugumui, viešajai tvarkai, rimčiai, dorovei ar sveikatai. Taip pat toks filmas, kurio užrašai neatitiko kalbos reikalavimų.

Cenzūra turėjo nustatyti, kurie filmai ar jų dalys galėjo pakenkti dvasiniam, doroviniam, fiziniam jaunimo ugdymui. Tokie filmai negalėjo būti rodomi asmenims iki 17 metų.

KINO PRIEŽIŪRA ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOJE

Šiuolaikinėje Lietuvoje filmų priežiūra reglamentuojama Kino įstatymo nuostatomis. Čia taip pat įtvirtintas filmų indeksavimas pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Šį indeksavimą atlieka Filmų indeksavimo komisija, kurią sudaro septyni nariai – švietimo ir mokslo, vaiko teisių apsaugos, psichologijos, kino meno sritims atstovaujantys specialistai, Lietuvos kino centro atstovas. Juos skiria, suderinęs su kultūros ministru, Lietuvos kino centro direktorius. Šis taip pat tvirtina žiūrovų amžiaus cenzo nustatymo kriterijus. Pačius filmus indeksuoja Lietuvos kino centras Filmų indeksavimo komisijos teikimu.

Minėtoji komisija, remdamasi Įstatymo 14 straipsnio 11 dalimi, atlieka ir filmų cenzoriaus funkciją: jei ji nustato,

kad filmas yra pornografinis, smurtinis, kurstantis neapykantą, filmui indeksas nesuteikiamas, filmas Filmų registre neregistruojamas ir negali būti rodomas Lietuvos Respublikoje.

Kaip matyti, kino priežiūroje dabartinėje Lietuvoje dalyvauja Kultūros ministerija ir Lietuvos kino centras prie Kultūros ministerijos bei šių institucijų sudaromos institucijos – Lietuvos kino taryba, patarianti kino politikos formavimo ir įgyvendinimo klausimais, ir Filmų indeksavimo komisija.

Be Kino įstatymo, filmų priežiūros institutui svarbūs Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, Visuomenės informavimo, Autorių teisių ir gretutinių teisių bei kiti įstatymai.

IŠVADOS

Tarpukario Lietuvoje populiarėjant kino menui, įvežant vis daugiau kino filmų, sparčiais tempais augant kino filmų žiūrovų skaičiui, buvo susigriebta, kad reikalingas kino filmų priežiūros institutas, įstatyminio lygmens teisinis reglamentavimas, institucijos, atliekančios filmų peržiūrą ir suteikiančios leidimus juos rodyti Lietuvos kino teatruose. Taip pat buvo suvokta, jog reikalingos normos, kurių turėtų laikytis kino teatrų savininkai norėdami užsiimti kino meno verslu.

Nuo 1920 iki 1939 m. galime matyti, kaip kito kino filmų priežiūros institucijos. Iš pradžių kino filmų priežiūros

kompetencija buvo suteikta apskričių viršininkams ir reglamentuojama poįstatyminiais teisės aktais, vėliau – kino filmų cenzoriui, dar vėliau – ministrui pirmininkui atskaitingai Visuomeninio darbo valdybai, kol galiausiai buvo grįžta prie kino filmų cenzoriaus instituto.

Kino priežiūros instituto raida tarpukario Lietuvoje taip pat atskleidė kai kuriuos politinius Lietuvos gyvenimo aspektus, santykius su užsienio valstybėmis, kino filmų repertuarą tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje, taip pat tai, kaip buvo rengiami 1932 m. paskelbti Kino teatrų ir Kino filmų cenzūros įstatymai.

Literatūra

- Akelytė Ona. 1931. Provincijos kino-teatrų apžvalga (Kokių Lietuvoj kino-teatrų esama. Laiškas iš Kaišiadorių), *Kino naujienos* 4: 11.
- Alm. 1930. Apie filmas ir kinematografus, *Lietuvos aidas* 201, 982: 7.
- Alseika Vytautas. 1937. Filmų priežiūra Lietuvoje: diplominis darbas. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-473.
- Alseika Vytautas. 1932. Senai būtinų reformų išvakarėse, *Kino naujienos* 5, 10: 1.
- Ar gali būti monopolizuota lietuviška kronika? 1932. *Kino naujienos* 23, 28: 2–3.
- Ar palikti rusų kalbą filmų užrašuose? 1932. *Kino naujienos* 8, 13: 14.
- Istorija su šokėjomis. Diplomatinis konfliktas. 1931. *Kino naujienos* 3: 12.
- Iš Lietuvos Kinematografininkų Sąjungos gyvenimo. 1931. *Kino naujienos* 4: 9.
- Ką sako kino-teatrų savininkai dėl lietuviškų užrašų palikimo filmuose. 1932. *Kino naujienos* 6, 11: 2.
- Kipras Petrauskas pirmoj lichtton kalbančioj Lietuvos kronikoj. 1931. *Kino naujienos* 4: 2.
- Kuodys Modestas. 2009. Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m. VDU. Daktaro disertacija. Lietuvos istorijos institutas.
- Naujas kinematografų įstatymas. 1932. *Kino naujienos* 16, 21: 15.
- Onytė ir Jonelis. 1931. *Kino naujienos* 1: 7.
- Opieji mūsų kinematografų reikalai kinematografininkų akimis žiūrint. 1932. *Kino naujienos* 17 (22): 13–16.
- Petrauskas A? 1923. Nemėgstantiems stiprių susijaudinimų, *Lietuva* 250, 1367: 4.
- Pr. Ra. 1930. Lietuvos kinematografininkų suvažiavimas, *Lietuvos aidas* 103, 884: 4.
- Spr. 1930. Kinematografai daro Kaune ką nori, *Lietuvos aidas* 275, 1056: 5.
- Sužinojom, kad... 1931. *Kino naujienos* 3: 3.
- Visuomene, Valdžia ir Tautos Atstovai, atsigodykite! 1923. *Lietuva* 261, 1378: 4.

Teisės aktai

- Kino teatrų įstatymas. 1932. *Vyriausybės žinios* 390-2672.
- Kinofilmų cenzūros įstatymas. 1932. *Vyriausybės žinios* 390-2673.
- Kinofilmų cenzūros įstatymo pakeitimas. 1935. *Vyriausybės žinios* 466-3264.
- Kinofilmų cenzūros įstatymo pakeitimas. 1938. *Vyriausybės žinios* 617-4374.
- Kinofilmų cenzūros įstatymo pakeitimas. 1939. *Vyriausybės žinios* 644-4695.
- Kino filmų cenzūrai veikti instrukcija. 1934. *Vyriausybės žinios* 464-3258.
- Kino teatrams statyti, įrengti ir veikti taisyklės. 1940. *Vyriausybės žinios* 706-5467.
- Kino teatrų įstatymui vykdyti taisyklės. 1933. *Vyriausybės žinios* 429-2968;
- Lietuvos Respublikos kino įstatymas. 2002. *Valstybės žinios* 31-1107.
- Milicijos įstatymas. 1920. *Laikinosios Vyriausybės žinios* 32-363.
- Muitinių įstatų pakeitimas. 1932. *Vyriausybės žinios* 390-2674.
- Pramogų mokesčio įstatymas. 1932. *Vyriausybės žinios* 390-2677.
- Vidaus reikalų ministerijos etatų pakeitimas. 1932. *Vyriausybės žinios* 394-2693.
- Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondas Nr. 402, aplankas 11, byla 351.
- Kauno miesto burmistro 1922 m. lapkričio 15 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui, l. 6.
- Kauno miesto ir apskrities viršininko 1930 m. spalio 25 d. įsakymas Nr. 40 filmų demonstravimo reikalui, l. 37.
- Kauno miesto ir apskrities viršininko raštai švietimo ministrui, l. 32-33, 38.
- Kauno miesto ir apskrities viršininko 1930 m. lapkričio 26 d. ir 28 d. raštai, l. 41.
- Kauno miesto ir apskrities viršininko 1931 m. gegužės 23 d. konfidencialus kreipimasis į vidaus reikalų ministrą, l. 43.
- Kauno karo komendanto 1927 m. sausio 4 d. įsakymo nuorašas, l. 16-17.
- Kino filmų cenzoriaus 1940 m. rugpjūčio 2 d. raštas apskričių viršininkams, l. 82.
- Prezidento A. Smetonos 1926 m. gruodžio 20 d. aktas Nr. 517a, kuriuo Lietuvoje įvedama karo padėtis ir laikinai sustabdomos konstitucinės piliečių teisių garantijos, l. 76.
- Švietimo ministerijos 1923 m. gruodžio 31 d. raštas aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų direktoriams, l. 14-15.

Vidaus reikalų ministro 1920 m. balandžio 19 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui, l. 1.

Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento 1921 m. lapkričio 7 d. raštas Nr. 10671, l. 2.

Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento 1923 m. vasario 13 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui, l. 8.

Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento direktoriaus 1930 m. spalio 16 d. raštas Nr. 34823 Kauno miesto ir apskrities viršininkui, l. 35.

Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento aplinkraštis nr. 376 visiems apskričių viršininkams, l. 48.

Verbalnote 1927 m. balandžio 30 d., l. 21.

Vidaus reikalų ministro 1932 rugpjūčio 19 d. Nr. 578 įsakymas, l. 71, 76–81.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondas Nr. 402, aplankas 2, bylos 27, 43, 73.

VRM Kriminalinės policijos direktoriaus 1931 m. spalio 10 d. raportas Nr. 373 vidaus reikalų ministrui, b. 43, l. 183.

VRM Statybos inspekcijos 1930 m. spalio 23 d. raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui, b. 27, l. 35.

Kauno miesto ir apskrities viršininko 1934 m. kovo 24 d. raštas Nuovados viršininkui apie tai, kad vidaus reikalų ministras sutiko leisti demonstruoti filmą „Kelionė aplink pasaulį laike 80 minučių“, b. 73, l. 13.

Kauno miesto ir apskrities viršininko 1934 m. vasario 3 d. raštas piliečiui J. Krasauskui demonstruoti atitinkamus filmus, b. 73, l. 8.

Nuorodos

¹ VDU Teisių fakulteto administracinės teisės profesoriaus V. Biržiškos užrašas ant Vytauto Alseikos diplominio darbo titulinio lapo (Alseika 1937).

² Rašto straipsnio autorė nerado. Galimai 1954 m. buvo panaikintas.

³ Rašto straipsnio autorė nerado. Galimai 1954 m. buvo panaikintas.

⁴ Tokių leidimų bylos yra išsaugotos. Žr.: LCVA, F. 402, ap. 2, bylos: 10, 11, 12, 27, 35–38, 54, 55, 56, 67, 73.

⁵ Apie planuotą filmuoti vieną iš kino kronikų žiūrėti: Kipras Petrauskas pirmoj lichtton kalbančioj Lietuvos kronikoj 1931: 2. Daugiau apie lietuviškas kino kronikas žr.: Ar gali būti monopolizuota lietuviška kronika? 1932: 2–3.

⁶ Pabrėžtina, jog iki 1932 m. reikalavimus kino teatrams, kitokioms patalpoms, kuriose buvo leidžiama rodyti filmus, vadinamiesiems „skrajajantiems kino teatrams“, reguliuodavo Vidaus reikalų ministerija, joje veikiantis Piliečių apsaugos departamentas, apskričių viršininkai. Žr.: LCVA, F. 402, ap. 11, b. 351, l. 3–5, 7, 11, 13, 66–67.